TEISĖ IR MENAS: NEIŠVENGIAMA SĄVEIKA

Donatas Murauskas
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto doktorantas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 75
El. paštas: donatas.asd@gmail.com

Straipsnyje yra keliami teisės prigimties klausimai. Teigiama, kad teisė turi būti vertinama ne tik kaip mokslo pagrindu egzistuojantis, bet ir kaip meno savybes reflektuojantis reiškinys. Straipsnyje nesiekiama paneigti mokslo įtakos ir naudos teisei, bet pabrėžiami meninės prigimties teisės požymiai. Straipsnio teiginiai, patvirtinantys teisės meninį pobūdį, yra aktualizuojami šiuolaikinės Lietuvos teismų praktikos pavyzdžiais.

The article deals with the questions on essence of law. The idea that law could be identified as a category which reflects qualities of an art not only a science is provided. The aim of the article is not to deny an influence of science on law and determined benefits of such influence. The article is an attempt to highlight artistic facets of law's nature. Statements which support the idea of the article is reasoned by the examples from Lithuanian caselaw.

Įvadas

Teisė yra gėrio ir teisingumo menas (lot. *ius es ars boni et aequi*) – nuo Romos laikų žinoma sentencija, kelianti nemažai teisės kaip reiškinio apibrėžties klausimų. Daugelyje kalbų egzistuoja žodžio *teisė* dvilypumas, pasireiškiantis *inter alia* tuo, kad ta pati sąvoka vartojama ir kalbant apie gamtos dėsnius, ir apie teisės taisykles, t. y. neatsižvelgiant į tai, ar tam tikra taisyklė yra nulemta gamtos, ar ji yra sukurta žmonių (pavyzdžiui, *laws* (anglų kalba), *gesetz* (vokiečių kalba), *закон* (rusų kalba), *loi* (prancūzų kalba) ir kt. [21, p. 28]). Toks sąvokos *teisė* vartojimas galbūt susijęs su teisės kaip stabilizuojamojo veiksnio visuomenėje prigimtimi. Todėl kyla klausimas, kaip visuomenę įrėminantis, normatyvinį krūvį turintis reiškinys apskritai gali būti susijęs su menu – reiškiniu, kurį sunku apibrėžti[1]. Siekiant įžvelgti meninės prigimties elementų teisėje, būtina analizuoti teisės savybes meno kategorijos kontekste. Viliamasi, kad straipsnis prisidės prie diskusijos apie meno ir mokslo santykį teisės prigimtyje.

Straipsnio tikslas – *parodyti meninę teisės prigimtį*. Straipsnyje orientuojamasi į jurisprudencijos ir jurisdikcijos teisinių sistemų funkcines subsistemas[2] ir jų atžvilgiu daromos įžvalgos. Atkreiptinas dė-

[1] Pavyzdžiui, *meno* apibrėžimo problema gali būti atskleidžiama per jo įvairovę ir skirtingas emocijas sukeliančius pripažintus meno kūrinius [23, p. 15–37].

[2] Turimas omenyje teisinių sistemų funkcinių subsistemų skirstymas į teisėkūrą, jurisdikciją (teisena) ir jurisprudenciją (teisės doktrina) [22].

mesys, kad praktinės (jurisdikcijos) meno apraiškos teisėje apima šiuolaikinės Lietuvos teismų praktikos pavyzdžius, kuriais siekiama iliustruoti teiginius apie meno ir teisės santykį. Straipsnyje nėra bandoma paneigti galimybę teisę vertinti per mokslinę prizmę ir tokio vertinimo būtinybę[3] – straipsniu stengiamasi provokuoti, keliant klausimą dėl galbūt per mažo dėmesio meninei teisės prigimčiai, palyginti su moksline.

Įvairių teisės turinį bei teisę ir meną jungiantį ryšį tyrusių Lietuvos ir užsienio autorių darbai bei Lietuvos teismų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – ir *Konstitucinis Teismas*), Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – ir *LAT*) bei Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau – ir *LVAT*) praktika yra straipsnio šaltiniai. Straipsnyje yra naudojami lingvistinis, istorinis, lyginamasis, sisteminis, loginis metodai.

Straipsniu ieškoma teisės meniškumo apraiškų, taip siekiama prisidėti prie galimos diskusijos apie teisės vaidmenį bei požiūrio į teisę visuomenėje pasikeitimą. Iki šiol Lietuvoje tokio pobūdžio teisės ir meno santykio įžvalgos nebuvo pateikiamos, o Lietuvos teismų praktikoje meniškumo apraiškų (atskirų menui priskiriamų elementų pagrindu) yra ieškoma pirmą kartą. Apskritai teisės ir meno santykio klausimas yra ne kartą keltas užsienio autorių (pavyzdžiui, R. F. Wolfston, L. S. Fitzgerald, C. Douzinas ir kt.), tačiau tokio pobūdžio analizė, pagrįsta konkrečiais ir aktualiais teismų praktikos pavyzdžiais, pastaruoju metu nebuvo atliekama.

[3] Lietuvos teisės mokslo doktrinoje yra keliami teisės mokslinio pobūdžio, mokslinės metodologijos tobulinimo galimybių ir pan. klausimai [13; 31; 42]. Tai neabejotinai yra teigiami impulsai teisės mokslo metodologinei pažangai.

Teisės mokslinis pobūdis

Teisė tradiciškai suvokiama kaip *po mokslo sparnu* egzistuojantis reiškinys – tai galbūt suteikia teisei pridėtinės vertės, leidžia ir be kitų būdingų savybių teisę laikyti solidžia, tvirta ir nepalenkiama tvirtove tiek jos atstovų, tiek visuomenės akyse. Teisės kaip mokslo autoriteto paslaptis – paties mokslo kaip žinių šaltinio autoritetas. Nesiekiant paneigti teisės moksliškumo, galima kvestionuoti tokį teisės prigimties ir jos esmės traktavimą. Todėl pirmiausiai reikėtų identifikuoti momentus, kurie nulėmė teisės priskyrimą mokslui.

Tai, kas mokslo teorijų aspektu vyko švietimo epochoje[4], tiesiogiai veikė ir teisę. Žinių autoriteto perėjimas nuo religijos prie informacijos, pagrįstos objektyviais duomenimis, vertė ir teisės atstovus ieškoti teisės objektyvią sampratą pateisinančių šaltinių, kurie padėtų išsivaduoti iš tradicinių su religija glaudžiai susijusių ir iš esmės nekvestionuotų elgesio praktikos pradų. Mokslinio empirizmo šviesoje teisė negalėjo būti vertinama analogiškai kaip gamtos reiškiniai ir bandymas ją taip vertinti vedė prie nesėkmės: juk teisės kaip reiškinio, kuriuo reguliuojama socialinė tvarka, vertini-

[4] Turimas omenyje racionalizmo (kontinentinė Europa) ir empirizmo (anglosaksai) filosofijų sustiprėjimas XVIII a. Racionalizmo atstovų nuomone, tiesa yra tai, kas išvedama iš akivaizdžių faktų, t. y. dedukuojama iš bendrų tiesų (aksiomų) – tai dedukcinio mąstymo pagrindas [34, p. 158]. Indukcinio metodo, kaip deduktyvizmo atsvaros, atsiradimas iš dalies sietinas su empiristų filosofinės mokyklos susiformavimu. Dedukcinio mąstymo esmė – nuostata, kad žmogaus protas gali sugalvoti įvairių idėjų, tačiau visos jos yra pagrįstos tam tikrais jusliniu būdu patirtais įspūdžiais [41, p. 282]. Kitaip tariant, empiristų nuomone, pirmiausiai reikia patirti, o paskui pagal tokią patirtį daryti tam tikras išvadas; racionalistų nuomone, žmogaus protas geba atlikti apibendrinančias išvadas apie pasaulį, kurios gali būti patikrinamos eksperimentu (faktais). Racionalizmas ir empirizmas tapo pagrindu susiformuoti dar vienai daugialypei filosofijos krypčiai – pozityvizmui [25].

mas *de facto* neveikia, nes vien tam tikras reguliavimas nereiškia, kad vienos ar kitos socialinės apraiškos iš karto priklausys nuo tokio sureguliavimo. Vis dėlto galingos mokslo įžvalgos ir autoriteto perkėlimas į mokslą iš principo pakeitė ir teisę.

Dėl mokslo sampratos pokyčių susiformavo ir mokslinio pagrįstumo pretenziją savyje turinti samprata *teisinis pozityvizmas*[5]. Vien sąvoka *pozityvizmas* teisės sampratos pavadinime leidžia daryti prielaidą apie šios sampratos ryšius su filosofiniu pozityvizmu arba moksliškai apibrėžtu ir empiriškai pagrįstu požiūriu į pasaulį. Tokia prielaida yra pagrįsta. Vienas iš teisinio pozityvizmo pradininkų J. Austin iš esmės siekė sukurti sistemišką ir tvarkingą šiuolaikinių teisės sistemų aprašymą: jo tikslas buvo empirinis tyrimas, kurio pagrindu būtų atspindėtos teoriniu lygmeniu *de facto* egzistuojančios teisės sistemos, identifikuojant elementus, kurie būdingi šioms sistemoms ir kurie organizuoja jas į sistemas [15, p. 85].

Vis dėlto teisinis pozityvizmas gali kelti tam tikrą riziką. Viena iš jų – grėsmė užmiršti, kad teisė nėra mokslinė sistema vien dėl jos moksliškumo paieškos *per se* – ja siekiama tam tikrų kitų tikslų, padedant mokslui [37, p. 605–606]. Pats moralės elemento (tiesiogiai susijusio su vertybėmis) teisėje atsisakymas teisinio pozityvizmo pagrindu galbūt paneigia teisės esmę, kurioje yra tiek daug iš moralės kilusių sąvokų, kurios vartojamos ir nesąmoningai [26, p. 459–460]. Teisė turi reaguoti į socialinius pokyčius, atitikti šios dienos realijas, todėl tam tikros, ypač moksliškai pagrįstos nusistovėjusios nuostatos, gali pakenkti teisei. Kitas ypač svarbus aspektas yra perfekcionizmas per tam tikrą teisės sampratą: kaip ir kitose srityse, teisėje vyrauti pradėjusi samprata gali taip užgožti kitas sampratas, kad jai dominuojant *mokslinė* doktrina taps *mechanizuota* doktrina be naujų (ar naujai atrastų senų) idėjų – taip teisė gali sustabarėti [37, p. 607].

Todėl kyla klausimas, kas neleidžia mokslui būti vieninteliam (ar aiškiai dominuojančiam) elementui, nulemiančiam teisės sistemą ir jos turinį. Atsakyti į šį klausimą nėra paprasta, bet abstrakčiausiu lygmeniu atsakymas greičiausiai būtų – žmogus. Teisė nėra vien tai, kas aiškiai nustatyta ir tinkamai taikoma, teisėje turi egzistuoti tam tikras vertybinis pradas, kuris susijęs su tikslu, dėl kurio žmonės apskritai sukūrė teisę ir vadovaujasi ja. Juk teisė yra į teisingumo idėją orientuota valia, todėl privalo būti bent minimalus standartas, kuris leidžia teisę laikyti teise. Žymioje G. Radbruch formulėje yra įtvirtinta idėja, kad *gali būti tokių įstatymų, kurie yra tiek neteisingi bei žalingi, jog jų teisėtumas (ir teisiškumas apskritai) yra paneigiamas* [38, p. 14].

Toks teisės turinį apibrėžiantis principas neleidžia ir teisės aiškinimo paversti vien teksto prasmės pateikimu ar lingvistine teksto analize. Antraip aiškinimo procesas būtų ribotas ir ne visada galėtų

[5] Pažymėtina, kad šios teisės sampratos išskyrimas nėra teigimas, kad mokslas paveikė tik šią teisės sampratą. Taip yra daroma dėl to, kad būtent ši teisės samprata yra ryškiausias tiesioginis metodologinių idėjų perkėlimas iš mokslo filosofijos į teisės filosofiją. Esminė šios teisės sampratos (suprantamos plačiausiai, todėl apimančios ir teisinį normatyvizmą) prielaida – galimybė *a piori* užtikrinti tinkamą teisės realizavimą tinkamai įgyvendinant teisės sistemą. Būtent normatyvinei jurisprudencijai priskiriamos teisės sampratos (ši teisės samprata yra tarp tokių) yra susijusios su klausimu *kas yra?*, bet ne su kvestionavimu *kaip turi būti?* (kas yra moraliai pateisinama ir pan.) [16, p. v.]. Toks neutralus atskaitos taškas gali būti lyginamas su nuo pat mokslo atsiradimo pradžios vyravusia pozityvistų ir empiristų idėja apie objektyvią reiškinių analizę be išankstinio nusistatymo.

atskleisti visą tam tikros teisės nuostatos reikšmę, o ir objektyviai *tikrąją* reikšmę atskleisti būtų ypač sudėtinga, nes tik konkretūs autoriai konkrečiu tam tikros nuostatos sukūrimo metu galėtų tą *tikrąją* reikšmę pateikti. Teisėje taikomo teisinio silogizmo problema – ne tiek pati silogizmo struktūra, kiek silogizmo struktūros elementų patikimumas, t. y. būtinybė pagrįsti egzistuojančias silogizmo prielaidas [24]. Todėl ir galima kalbėti nebent apie tinkamą (angl. *proper*), bet ne teisingą (angl. *true*) teisės reikšmę, kurią galima sužinoti naudojant įvairias teisės aiškinimo sistemas ir nesant visuotinai pripažinto sistemų sąrašo [11, p. 65]. Todėl mokslas teisėje turi ieškoti pagalbos tarp už mokslo ir teisės ribų esančių reiškinių [28, p. 707]. Tokiai ieškai reikia atvirumo ir atmesti dogminį požiūrį, o šio požiūrio padarinys gali būti bandymas pažvelgti į alternatyvų metodologinį pagrindą – meninės prigimties teisės požymių analizę.

Teisės ir meno santykio teorinės įžvalgos

Vienas iš šiuolaikinių bandymų ištrinti ribas tarp teisės ir meno yra kritinių teisės studijų (angl. *critical legal studies* arba *CLS*) atstovų inicijuotas straipsnių rinkinys *Law and Image: The Authority of Art and the Aesthetics of Law* [19]. Tačiau nurodytu darbu susiduriama ir su tam tikromis diskursiniu lygmeniu aptinkamomis problemomis – analizuojant meno ir teisės santykį abstrakčiu diskurso lygmeniu, galima įkliūti į šių atskirų reiškinių ribas ištrinantį tarpdisciplinišKumo ginčą, galbūt vedantį į nekonceptualų, dirbtinį ir abstraktų teisės ir meno sutapatinimą remiantis tokiais teiginiais, – teisės vizualumo būtinybė, siekiant įgyvendinti teisingumą, arba teisė yra apriboti, panaudoti bei reguliuojami atvaizdai ir menas. Todėl teisės ir meno (estetikos) santykio analizė turi būti vykdoma, atsižvelgiant į atitinkamo diskurso platumą ir tam tikrų įžvalgų istorinį gilumą [12, p. 301–315].

Atsižvelgiant į būtinybę išvengti klaidos neatsargiai hiperbolizuoti meno galimybes peržengti visuotinai pripažintas ribas, reikėtų iš pradžių aiškiai suvokti, kokiu būdu apskritai teisė ir menas gali sąveikauti. Vienas iš galimų tokios sąveikos būdų yra pateiktas R. F. Wolfson, nurodant, jog teisės ir meno sąveika galima tokiais išvardytais pagrindais [46, p. 36]:

1) meniniai ir literatūriniai kūriniai, kuriuose panaudojami pavyzdžiai iš teisės[6];
2) teisės sistemos prigimtis[7];
3) ginčų nagrinėjimo metu priimami sprendimai, apimantys ir estetinį sprendimą[8];
4) literatūrinė kūryba teisės ribose[9].

Problemiškoji dalis, pagrindžianti pateiktą analogiją tarp meno kaip kūrybos ir teisės yra susijusi su tam tikro reiškinio *tikrosios* prasmės ieška ir *konvencinės* to reiškinio sampratos atsisakymu. Skirtumas yra toks, kad tikroji prasmė yra formuo-

[6] Pavyzdžiui, literatūros klasika yra F. Dostojevskio kūrinys *Nusikaltimas ir bausmė* [18], kuriame iš esmės kvestionuojama pareiga laikytis teisės nustatytų elgesio standartų.

[7] Meno pradas teisės sistemoje pasireiškia pirmiausia funkcine estetika, kuri yra susijusi su K. Llewelyn koncepcija apie tam tikro laikotarpio teisinio argumentavimo stilių JAV teismų jurisprudencijoje [16, p. 461].

[8] Pavyzdžiui, intelektinės teisės bylose, kuriose vertinami tam tikri prekės ženklai ir jų apsauga, arba statybos teisės dalis, kai tam tikrų statybų draudimas argumentuojamas *inter alia* su estetika susijusiais argumentais.

[9] Manytina, kad būtent per šį aspektą aiškiausiai galima įžvelgti teisę kaip meną. Šiuo atveju turimas omenyje teisinis argumentavimas kaip menas formos ir turinio požiūriu.

jama, atsisakius išankstinių nuostatų, ji orientuota į objektyvumą, leidžianti neapsiriboti kokiomis nors duotybėmis. Sunku aiškiai teigti dėl konvencinės tiesos – juk ji taip pat yra tiesa. Tačiau nesikeičiantis supratimas, tam tikro reiškinio neindividualizavimas neleidžia jam išsilaisvinti iš apriorinių gniaužtų.

Bandant metodologiškai pažvelgti į meno kaip kūrybos ir teisės atskyrimą bei vykdyti tikrosios (grynosios, ontologinės) reiškinio prasmės iešką, galima remtis J. Derrida suformuluota dekonstravimo koncepcija, kurios tikslas – demaskuoti ir sugriauti represyvias garsines kalbos nuostatas pirminio rašto atžvilgiu [10, p. 563]. Kitaip tariant, dekonstrukcija leidžia nusikratyti tradicinio požiūrio į reiškinio tikslus ir esmę, laužo esamas ribas ir atveria naujų galimybių. Atmetus esamą konvencinį supratimą, reikėtų pabandyti įvertinti meno kategorijų apraiškas konkrečioje objektyviai egzistuojančioje praktinėje plotmėje.

Teisės kaip meno apraiškos praktikoje

Pateikiant galimas menui būdingų savybių paieškas teisėje, būtina pabandyti identifikuoti kai kuriuos būdingesnius meno pradus (toliau apibendrintai vadinamus *elementais*) ir rasti jų apraiškas teisinėje praktikoje. Būtent toks atskaitos taškas padeda pabrėžti meninę teisės pusę. Manytina, kad tokiais meno elementais galima laikyti dinamišką **kūrybą** bei daugiau statinio pobūdžio (kylančius tiesiogiai iš meno objekto) **grožį**, **nustebinimą**, **tiesą** ir **stilių**. Toliau yra pateikiamos įžvalgos dėl šių elementų bei ieškoma jų atspindžių šiuolaikinėje Lietuvos teismų praktikoje.

Esminis ir aiškiai identifikuojamas meno ypatumas teisėje pasireiškia per **kūrybą**. Kūryba – tai dinamiškas meno pradas, kuris parodo, kaip menas gimsta, pats menas gali būti vertinamas kaip kūrybinis procesas arba kūryba (angl. *creation*). Menas – tai kūryba, kurios metu tam tikras objektas (meno kūrinys) yra pagaminamas ne technologiškai, bet sąmoningai (angl. *consciously*), savanoriškai (angl. *voluntarily*) ir turint tam tikrą tikslą (angl. *intentionally*) [40]. Šiuo aspektu neabejotinai svarbus interpretacinis pačios teisės pobūdis – teisinio teksto aiškinimas, teisinės situacijos interpretavimas. Interpretavimas dažnai yra susijęs su naujos teisės kūrimu, nes gyvenime kylančių situacijų įvairovė sunkiai leidžia iš anksto numatyti bet kokį įmanomą teisės paliestiną variantą. Teisėje šiuo aspektu ypač svarbus tradiciškai įsišaknijęs aprašymo (akivaizdžiai nesusijęs su kūryba momentas) ir vertinimo (čia ir atsiranda kūryba, kai teisė vertinama situacijos kontekste) išskyrimas. Atsisakius tokio skyrimo kaip mąstymo pagrindo, būtų galima drąsiau pažvelgti ir teisės interpretavimą prilyginti literatūros interpretavimui, o iš to galėtų nemažai pasimokyti ir teisininkai [20, p. 212–213]. Kūryba galėtų būti įvardijamas kaip dinamiškas teisės aspektas, kurį taip pat galima įžvelgti ir statiškame teisės pavidale – pavyzdžiui, tam tikruose teismų aktuose, kuriuose interpretaciniai mąstymo mechanizmai atskleidžiami šių aktų motyvuose ir atskleidžia kūrybines teismo galias.

Kūrybos momentą teismų praktikoje galima identifikuoti analizuojant situacijas, kuriomis teismai konstatuoja tokius teiginius, kurių *expressis verbis* arba kita aiškia forma nebuvo iki jų konstatavimo teisėje. Štai Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2011 m. sausio 31 d. nutarimu [59] nagrinėjo klausimą, kokia yra

teismų įgaliojimų apimtis ir kiek įstatymų leidėjas gali riboti teismą taikyti vienas ar kitas sankcijas, kai yra konstatuojamas savavališkos statybos (arba ne savavališkos, tačiau pažeidžiančios statinio projekto sprendinius ar teisės aktų reikalavimus) buvimo faktas. Konstitucinis Teismas nurodė, kad nustatytas teisinis reguliavimas, pagal kurį teismas, nagrinėjantis bylą dėl statybos, pažeidžiančios teisės aktų reikalavimus, padarinių, tais atvejais, kai statomas (pastatytas) statinys ar atlikti kiti statybos darbai toje vietoje iš esmės galimi, o nustatyti pažeidimai objektyviai gali būti ištaisomi negriaunant ar neperstatant statinio, negalėjo priimti kitokio sprendimo, o tik sprendimą per nustatytą terminą įpareigoti statytoją reikiamai pertvarkyti statinį (dalį statinio nugriauti, perstatyti ar pan.) arba statinį nugriauti, sudarė prielaidas atsirasti tokioms teisinėms situacijoms, kai teismo galimybės vykdyti teisingumą buvo apribotos, o tai nedera su Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalimi, neatitinka konstitucinių teisingumo, teisinės valstybės principų. Tokia Konstitucinio Teismo išvada galėtų būti laikoma kūrybiško teisės prado pavyzdžiu, nes tam tikras egzistuojantis reguliavimas nebuvo vertinamas formaliai kaip *X* reguliavimo atitiktis Konstitucijai – Konstitucinis Teismas vertino hipotetinę situaciją (kai vis dėlto statinys iš esmės yra galimas, o nustatyti pažeidimai gali būti ištaisomi negriaunant ar neperstatant statinio), kuri leido pažvelgti žingsniu toliau ir įvertinti, kokių kyla neproporcingų teisinių padarinių, taikant esamą teisinį reguliavimą.

Dar vienas iš galimų pavyzdžių galėtų būti Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugpjūčio 29 d. nutartis [62], kurioje vienas iš esminių būtinų nustatyti aspektų buvo klausimas, ar vėjo jėgainė yra statinys. Minėtoje byloje pareiškėjas teigė, kad statiniu laikytini tik vėjo jėgainės pamatai, kuriems paramos neprašoma, o vėjo jėgainės generatorius pagal Statybos įstatymą [3] laikytinas įrenginiu[10]. Šioje vietoje būtina prisiminti ir atkreipti dėmesį į viešojoje teisėje galiojantį principą *leidžiama tiek, kiek nustato teisė* [9, p. 300–301]. LVAT nustatė, kad, turint omenyje patį vėjo jėgainės pobūdį, nėra pagrindo atskiras vėjo jėgainės konstrukcijas traktuoti kaip savarankiškas, o ne kaip vientiso statinio elementus, nes jos tarpusavyje neatsiejamai susijusios. Be to, statybos techninio reglamento 1.01.07:2010 „Nesudėtingi statiniai“ [8] priede inžinerinio statinio – vėjo elektrinės (jėgainės) – priskyrimą nesudėtingam statiniui nulemia ne jo pamatų charakteristikos, o vėjo jėgainės galingumas, pagal statybos techninio reglamento STR 1.01.06:2010 „Ypatingi statiniai“ [8] 5.3 punktą (2 lentelė, eilės Nr. 26) vėjo jėgainės kaip statinio priskyrimą ypatingų statinių kategorijai nulemia taip pat ne šio statinio pamatų charakteristikos, o kitas statinio parametras – aukštis. Taip LVAT, remdamasis skirtingais teisės aktais, apibrėžė ir reziumavo, kodėl nagrinėjamu atveju vėjo jėgainė yra pripažintina statiniu, tai nulėmė būtent kūrybinis elementas teismo veikloje. Koncepcija *vėjo jėgainė – statinys* buvo sukurta ne tiesiogiai tai išvedant iš vieno ar kito teisės

[10] Atsakymo į minėtą klausimą baigtis galėjo nulemti, ar atsakovas Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija (toliau – ir *ŽŪM*) pagrįstai reikalavo tam tikrų duomenų iš pareiškėjo, prašančio suteikti paramą vėjo jėgainės statybai, kai ŽŪM tam tikrų dokumentų prašymas buvo pagrįstas teisės normomis, taikytinoms statybos (t. y. statinio statybos) atveju. Šiuo atveju pripažinus, kad objektas, dėl kurio prašoma paramos, yra ne statinys, būtų galima suabejoti ir ŽŪM teise reikalauti atitinkamų dokumentų.

akto nuostatų, bet sistemiškai panaudojus įvairių tiesiogiai nesusijusių teisės aktų nuostatas (t. y. esamas skirtingas medžiagas pagal meno analogiją). Vien logiškai pagrįsta išvada, sistemiškumo ir nuoseklumo reikalavimų laikymasis nepaneigia kūrybinio mąstymo ir *per se* nekonstatuoja savaime esančio moksliškumo padarytoje išvadoje.

Estetiniu požiūriu esminis kriterijus, pagal kurį galime identifikuoti tam tikrą objektą kaip meną arba ne, yra **grožis** (angl. *beauty*) – ši kategorija leidžia įvertinti estetinę tam tikrų objektų vertę [39, p. 1]. Grožis turi būti vertinamas ne tiek per tam tikrus daiktus, kurie yra gražūs – grožis *per se* yra vertybė ir čia yra grožio esmė [36, p. 217]. Turint omenyje grožio elementą svarbu įvertinti, ar tam tikru teisės diskurso momentu galima įžvelgti kokių nors grožiui būdingų ypatumų ir ar jie nėra visiškai periferiniai.

Atsižvelgiant į grožio ypatumų (kriterijų) įvairovę[11], galima pateikti tam tikrų pavyzdžių, iliustruojančių vieno ar kito iš šių kriterijų įgyvendinimą teismų praktikoje. Daugybė teismų aktų galėtų būti pavyzdžiu, kaip yra įgyvendinami *universalumo* ir *objektyvumo* kriterijai. Tai puikiai iliustruoja pats teismų aktų pobūdis, kai tam tikras iš pirmo žvilgsnio smulkus klausimas leidžia teismams daryti universalias (ir kitomis situacijomis pritaikomas) apibendrinamąsias išvadas. Šio aspekto pavyzdžiu galėtų būti Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada [50]. Minėtoje išvadoje pareiškėjo suformuluoti klausimai buvo konkretūs, susiję su faktinių aplinkybių nustatymu ir teisiniu jų įvertinimu. Konstitucinis Teismas išvadoje ne tik atsakė į pareiškėjo klausimus, bet ir pateikė apkaltos proceso Seime analizę, taip pat apibrėžė Konstitucinio Teismo įgaliojimus spręsti dėl Respublikos Prezidento veiksmų atitikties Konstitucijai. Atrodytų, kad minėti Konstitucinio Teismo teiginiai išvadoje nebuvo bylos dalykas, tačiau jų pateikimas ne tik nesukelia prieštaringumo, bet, atvirkščiai, papildo ir įtvirtina byloje išsprendžiamų klausimų reikšmę, įveda sisteminį aiškumą. Šioje vietoje atsiskleidžia teisės paradoksas, kai tiesiogiai su byloje iškeltais klausimais nesusiję aspektai yra tokio pobūdžio, kad jų aptarimas byloje įtvirtina tiesiogiai susijusių teiginių (argumentų) tvirtumą ir objektyvumą.

Kitas pavyzdys galėtų būti situacijos, kai teismai eksplicitiškai parodo teisinę situaciją per tam tikro vidutinio protingo asmens prizmę, t. y. kaip konkrečiu atveju turėjo elgtis atitinkamas vidutinis žmogus. Pagal analogiją vaizduojamuosiuose menuose tokiu būdu dažnai yra atspindimas koks nors portretas ar peizažas – faktinė situacija (žmogaus būklė), kuri būtų būdinga ir išreikštų tam tikrą egzistuojantį *vidutinį standartą* arba *vidutiniškumą,* t. y. siekiama įtikinamai, pakankamai realiai pavaizduoti tikrovę. Štai LVAT 2010 m. rugsėjo 23 d. nutartimi [56] analizuota situacija dėl turizmo paslaugų teikėjo kataloge pateikia-

[11] Viso įmanomo tokių kriterijų sprektro pateikti neįmanoma, tačiau tam tikras ryškesnes labiau klasikines arba modernias grožio savybes nurodyti įmanoma. Tai gali būti tam tikrų pasirinkimų (kurie materializuojami meno kūrinyje): *objektyvumas ir universalumas*; *sudėtingumas*; *vidutiniškumas* (atspindėjimas egzistuojančio vidutinio standarto, pavyzdžiui, kalbant apie žmogaus vaizdavimą meno kūriniuose); *simetrija*; *vienodumas įvairovėje* (angl. *uniformity in variety*) – šiuo atveju turima omenyje F. Hutcheson koncepcija apie esminę ir vienintelę bendrą meno kūrinio estetinę savybę, kurią žmonės identifikuoja kiekviename meno kūrinyje [17, p. 138–139]; *intensyvumas*; *pozityvumas* (nukreiptumas į teigiamumą, sukeliant teigiamas emocijas); *atitiktis* (tam tikriems egzistuojantiems standartams, principams); *šališkumas*; *nepažinumas*; *kita* [27].

mos informacijos pripažinimo klaidinama reklama. LVAT konstatavo, kad klaidinama reklama sietina su paprasto (vidutinio) reklamos vartotojo požiūriu, o vidutinis vartotojas turi būti suvokiamas kaip vartotojas, kuris yra *pakankamai informuotas, protingai atidus ir apdairus, atsižvelgiant į socialinius, kultūrinius ir kalbinius veiksnius*. Kitu vidutinio žmogaus portretą iliustruojančiu pavyzdžiu galėtų būti LAT 2010 m. liepos 20 d. nutartis [55], kur buvo vertinamas protingo asmens standartas, taikytinas įmonės vadovo veiksmams. LAT pabrėžė, kad administracijos vadovas yra specialus subjektas, kuriam taikomi aukštesni veiklos ir atsakomybės standartai nei paprastam bendrovės darbuotojui, jis turi veikti rūpestingai, sąžiningai, atidžiai, kvalifikuotai ir daryti viską, kas nuo jo priklauso, kad jo vadovaujama įmonė veiktų pagal įstatymus ir kitus teisės aktus. Tai, ar įmonės administracijos vadovas konkrečiu atveju jam keliamas pareigas įvykdė, nustatoma pagal tam tikrus objektyvius elgesio standartus – *rūpestingo, apdairaus, protingo vadovo* elgesio matą.

Grožio elementą gali iliustruoti teismų praktikoje egzistuojantys *sudėtingumo ir intensyvumo* kriterijai, kai teismai nagrinėja ypač sudėtingus ir daugialypius klausimus byloje. Grožis šiuo aspektu pasireiškia teismų galimybe aiškiai išdėstyti net ir ypač komplikuotus teisinius klausimus, pasižyminčius ir dideliu reguliuojamų santykių intensyvumu (pavyzdžiui, jų svarbos reguliuojamų visuomenės santykių kontekste). Štai Konstitucinis Teismas 2009 m. kovo 2 d. nutarimu [52] sprendė ypač kompleksinį ir didelę reikšmę turėjusį visuomenėje ginčą dėl nacionalinio investuotojo (nacionalinės elektros energetikos bendrovės) įsteigimo teisėtumo. Čia Konstitucinio Teismo laukė ypač grėsmingas pluoštas klausimų, susijusių su teisiniu reguliavimu, statant naują atominę elektrinę Lietuvoje, nacionalinio investuotojo statuso apibrėžimu, nacionalinio investuotojo teisėmis, Vyriausybės turto investavimo kriterijais ir kt. Tačiau Konstitucinis Teismas klausimą išsprendė ir pasisakė visais byloje iškeltais klausimais, juos detalizuodamas ir grupuodamas, pateikė aktualius teisinių santykių reguliavimo ypatumus istoriniu aspektu, nurodė bendro pobūdžio nuostatas (iš praktikos ar teisinio reguliavimo).

Meno kūriniu kūrėjas siekia tam tikrus meno stebėtojo lūkesčius nukreipti į meno kūrinį, kuris turėtų nustebinti stebėtoją [30, p. 40]. Meno kūriniu yra sukuriama ir kartu sugriaunama tam tikra meno stebėtojo iliuzija, todėl menui būdingas **nustebinimo** (angl. *astonishment*) momentas, kuris gali kelti sunkumų, bandant rasti jo atspindį teisėje. Mene siurprizas, atsirandantis iš to, jog meno kūrinio stebėtojo lūkesčiai nesutampa su iš meno gaunama patirtimi, yra viena iš meno skatinamųjų jėgų, o teisėje tokia situacija galbūt sukeltų nusivylimą, nes visiškai prieštarautų teisės kaip stabilumo aiškumo garanto sampratai [45, p. 1665]. Juk nustebinimą sukuria meno individualumas, o teisė yra bendro pobūdžio ir turi būti pakankamai abstrakti bei nuspėjama [35, p. 23]. Tačiau nustebinimo momentą teisėje galima pamatyti kitu aspektu, t. y. iš situacijų, kai sprendžiami galimi teisinio reguliavimo prieštaringumai arba *sunkių bylų* atvejai. Nustebinimas teismų praktikoje yra susijęs su kiek abstraktesnio lygio reliatyvumu teisėje, kuris dažnai susiklosto nesant aiškios praktikos vienu ar kitu klausimu, teismui formuojant taisykles, kurių iki tol aiškiai nebuvo

įtvirtinta arba tai buvo daroma kitaip, kartu nepaneigiant teisingumo principo įgyvendinimo. Pažymėtina, kad vienas ar kitas teismo sprendimas turi didesnį ar mažesnį nustebinimo efektą – iki teismo akto įsiteisėjimo asmuo negali būti tikras, kad būtent jo pozicija bus pripažinta teismo.

Vienas iš nustebinimo aspektą galinčių iliustruoti pavyzdžių yra LAT 2010 m. lapkričio 8 d. nutartis [57], kurioje buvo analizuojama situacija dėl Civilinio kodekso [5] 6.246 straipsnio 2 dalies[12] taikymo, kai vieno mažamečio tėvai reikalavo iš kito nepilnamečio tėvų atlyginti jų vaikui padarytą žalą. LAT nurodyta nutartimi perdavė bylą nagrinėti pirmosios instancijos teismui iš naujo, nes tinkamas bylos išsprendimas susijęs su procese nedalyvavusių asmenų (t. y. mokyklos) įtraukimu į bylą. Taip teismas parodė viso proceso metu iki kasacinės instancijos teismų darytą klaidą, nenagrinėjant mokyklos įtraukimo į procesą klausimo. Šitaip kasacinėje instancijoje susiformavo naujas situacijos vertinimas, kuris iš dalies įgyvendino ir atsakovų teisėtus lūkesčius, kai galbūt ne dėl jų (ar ne tik dėl jų) kaltės padaryta žala buvo vertinama tik jų atžvilgiu. Matomas ir nustebinimo elementas – iki proceso kasacinės instancijos teisme nebuvo kilę abejonių dėl asmenų įtraukimo į bylą, tik idėjos apie tam tikrą mokyklos įtaką atlygintinos žalos atžvilgiu nesėkmingai buvo keliamos atsakovų (tėvų).

Kitas pavyzdys, kai teismas pateikia galbūt nustebinimo elementą turintį teisės aiškinimą, yra LAT 2011 m. vasario 28 d. nutartis [61]. Šioje byloje buvo pateiktas aiškinimas, kai principas *įstatymas neturi grįžtamosios galios* (lot. *lex retro non agit*) nėra taikomas – kai reikalavimas atlyginti žalą pagrįstas *išskirtiniu pagrindu – nusikaltimu žmogiškumui*. Tokia išvada nėra grynai logiškai išvedama iš klasikinio pozityviojo mokslo, tai yra vertybinis pasirinkimas (turiningojo teisės aiškinimo rezultatas [29, p. 37]) ir toks pasirinkimas yra akivaizdžiai pagrįstas šioje byloje. Taip iš esmės kartu pasiektas ir nustebinimo elementas principu *lex retro non agit* besiremiančių proceso dalyvių atžvilgiu.

Tiesos (angl. *truth*) elementas mene yra susijęs su idėja apie meno kūrinyje slypinčios giliosios prasmės (angl. *depth-meaning*) suradimą. Turima omenyje tai, kad meno kūriniai pagal jais pateikiamos informacijos pobūdį yra dvilypiai, nes jie pateikia informaciją, kurią galima bendriausiu požiūriu skirstyti į *pirminę* (arba tiesioginę), susijusią su tiesiogiai kylančiais jausmais, asociacijomis ir kt., bei *antrinę* (arba giliąją), kuri susijusi simboline per meno kūrinį pasiekiama tiesos prasme [44, p. 343–348]. Tiesos elementą bene akivaizdžiausiai galima identifikuoti teisėje. Tiesą slepia objektyvumo teisėje paieška, t. y. tikėjimas, kad teise galima garantuoti ir tam tikrą objektyvumą. Čia objektyvumas pasireiškia *inter alia* būtinybe pagrįsti teismams suteiktas galias ir užtikrinti visuomenės pasitikėjimą viena iš teismų atliekamų funkcijų – viešojo intereso įgyvendinimu [14, p. 1349].

Net ir iš pirmo žvilgsnio pačioje paprasčiausioje byloje, kuriai spręsti užtenka pritaikyti teisinį silogizmą, būtina tinkamai

[12] *Tais atvejais, kai nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų neturi turto ar uždarbio, kurio pakaktų jo padarytai žalai atlyginti, atitinkamą žalos dalį turi atlyginti jo tėvai ar rūpintojas, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės. Tokios pat teisinės pasekmės atsiranda, jeigu nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų žalos padarymo metu buvo mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos) institucijos prižiūrimas.*

konstatuoti bylai aktualias faktines aplinkybes – tai tinkamo silogizmo pritaikymo prielaida. Iliustruoti tiesos momentą geriausiai galima bylomis, kuriose ypač svarbu tinkamai nustatyti faktines aplinkybes. Štai LAT 2010 m. lapkričio 8 d. nutartimi [58] buvo sprendžiamas palikimo priėmimo, faktiškai pradėjus valdyti paveldimą turtą, teisės įgyvendinimo klausimas. LAT konstatavo, kokios aplinkybės yra svarbios, siekiant nustatyti palikimo priėmimo, pradėjus valdyti paveldimą turtą, faktą. Tik aiškus aplinkybių konstatavimas leidžia įžvelgti taikytinos teisės turinio paveikslą (pagal analogiją mene peizažo kokybė nemažai priklauso nuo darbe atspindėtų objektų vaizdinės atitikties realybei).

Vis dėlto kai kuriose bylose nustatyti faktines aplinkybes yra labai sunku, todėl čia ypatingą reikšmę įgyja gebėjimas daryti išvadas ir formuoti visapusišką ir teisei aktualų situacijos faktinį turinį iš turimų atskirų ir prieštaringų faktų. Toks teismų praktikos pavyzdys galėtų būti pabėgėlių teisės sričiai priklausančios bylos. Štai LVAT 2011 m. vasario 21 d. nutartimi [60] buvo išnagrinėtas Lietuvoje sulaikyto asmens teisės gauti prieglobstį klausimas. LVAT teisinis argumentavimas buvo nukreiptas į normos (esančios pagrindu suteikti prieglobstį) taikymo apimtį konkrečios bylos atveju, atsižvelgiant į visumą faktinių aplinkybių. Bylos baigtį nagrinėjamu atveju nulėmė empiriniais duomenimis pagrįstas argumentavimas, nuo kurio priklausė ginamų vertybių apimties klausimas – taip buvo konstatuota, kokia yra tiesa ir kas yra tikroji pareiškėjo buvimo Lietuvoje priežastis: asmeninės jo problemos ar tokie sunkumai, kurie gali būti pagrindu suteikti prieglobstį.

Su meno kūrinių savybėmis yra glaudžiai susijusi **stiliaus** (angl. *style*) sąvoka. Stilius bendriausiu požiūriu yra ypatinga kompozicijos tvarka, kuri yra objektyvizuota, atsižvelgiant į įvairių objektyvių ir subjektyvių veiksnių sąveiką. Stilius apibūdina esminį principą, kuris yra pagrindas tam tikrai meno idėjai objektyvizuoti ir konkretinti [39, p. 85]. Stiliai yra būdingi įvairiems laikotarpiams, kultūroms, tautoms ir pan. arba individams, kūrėjams. Stilius yra ir teisės moksle pripažintas (tiesa, ne kaip konvencinis supratimas, bet teisinio realizmo sampratos kontekste) teisės išraiškos elementas [16, p. 461]. Tam tikros įžvalgos konkrečių teismų aktų atžvilgiu gali leisti iškristalizuoti daugmaž teismų praktikai būdingus teismų stiliaus elementus. Stilius teisėje negali būti konstatuojamas kaip reiškinys, priklausantis vien nuo išorinių socialinių veiksnių. Teisėje ypač svarbios taisyklės, kuriomis įtvirtinamos tam tikros stilių reglamentuojančios nuostatos. Pavyzdžiui, Civilinio proceso kodekso [6] 270 straipsnyje yra nurodoma, kokios privalo būti teismo sprendimo dalys, detalizuojama, kas turi būti nurodoma kiekvienoje iš šių dalių[13]. Privalomos teismo sprendimo dalys, jų turinys yra tiesiogiai susijęs su iš Konstitucijos kylančia pareiga teismams motyvuoti savo sprendimus – baigiamieji teismo aktai turi būti aiškūs byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims; jeigu šio reikalavimo nepaisoma, tai nėra teisingumo vykdymas, kurį įtvirtina Konstitucija [51]. Tačiau vien toks normatyvinis stiliaus pobūdis nepaneigia paties stiliaus buvimo fakto.

Be *imperatyviai teisėje įtvirtintomis nuostatomis susijusių stiliaus reikalavimų*

[13] Panašios nuostatos įtvirtintos ir kituose atitinkamą procesą reguliuojančiuose teisės aktuose [2; 4; 7].

teismų aktams, būtina pabrėžti ir kitus teismų aktų stilių lemiančius veiksnius:

1) *Normatyvinį pobūdį turinčias rekomendacijas*. Tokios rekomendacijos yra nuostatos dėl teismų aktų stiliaus, orientuotos į stiliaus teismuose (ar visose valstybės institucijose) vienodinimą, tam tikro standarto įvedimą.
2) *Praktikoje susiklostančius stiliaus ypatumus*. Šie stiliaus atsiradimo pagrindai yra susiję su tam tikrais susiformavusiais, bet niekur *expressis verbis* neįtvirtintais bendro pobūdžio ar labiau individualizuotais stiliaus ypatumais teismų aktuose. Norint įžvelgti tokius susiklosčiusius vyraujančius, besivystančius (besiformuojančius) ir (ar) individualizuotus stiliaus ypatumus, būtina ne tik įdėmiai analizuoti konkrečių teismų aktų struktūrą jų formos požiūriu, bet ir atsižvelgti į teismų aktuose išdėstomų aplinkybių bei argumentų turinį ir būdą (formą).

Vienas iš galimų aspektų, kuriuo yra analizuotinas teismų aktų turinys jų stiliaus atžvilgiu, yra cituojamų teisės šaltinių pobūdis, kuris priklauso ne tik nuo pokyčių nacionalinėje teisės sistemoje, bet ir nuo tam tikrų vidinių teisėjų pasirinkimų ar tradicijų. Pavyzdžiui, rėmimasis teismų aktuose mokslo doktrina. Iki 2002–2003 m. Lietuvos teismų praktikoje nėra gausu pavyzdžių, kai motyvuojamosiose teismų aktų dalyse yra remiamasi konkrečiais mokslo doktrinos atstovų darbais. Tačiau tokia tradicija pradėjo rastis ir po truputį įgauna pagreitį[14].

Kitas teismų aktų stiliaus aspektas galėtų būti skirtingose stadijose teismuose ir tarp teisėjų egzistuojantis besiformuojantis įprotis motyvuojamojoje teismo akto dalyje apibrėžti nagrinėjamos bylos dalyką, taip nustatant bylos ribas. Galima palyginti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. kovo 22 d. nutartį [47], kurioje motyvuojamoji dalis yra pradedama konstatavimu, kad apeliacinės instancijos teismas netinkamai išaiškino ir taikė materialinės teisės normas, todėl jis naikintinas, bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 17 d. nutartį [54], kurios motyvuojamoji dalis pradedama byloje keliamo klausimo nustatymu ir apeliacinės instancijos teismo skundžiamoje nutartyje padarytos išvados esme.

Apibendrinant galima teigti, kad šiuolaikinėje Lietuvos teismų praktikoje yra pavyzdžių, kuriais galima pagrįsti kai kurių menui būdingų elementų (kūrybos, grožio, nustebinimo, tiesos ir stiliaus) buvimą teisėje. Taip įžvelgtinas meno pradas teisėje, pabrėžiant, kad meno elementai gali sėkmingai koegzistuoti su moksliniais teiginiais ir jų nepaneigti. Pabrėžtinas ne tik meno buvimo praktiškai taikomoje teisėje faktas, bet ir jo akivaizdus neišvengiamumas ir didelė svarba teisės turiniui, nes iš pateiktų pavyzdžių matyti, jog meninės prigimties elementai bylose, taip pat kaip ir moksliniai, gali daryti reikšmingą įtaką bylos baigčiai.

---

[14] Štai LAT 2002 m. balandžio 15 d. nutartyje [48] yra cituojamas D. Mikelėnienės ir V. Mikelėno darbas *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai* [32], o Lietuvos apeliacinio teismo 2003 m. rugpjūčio 21 d. nutartyje [49] remiamasi V. Mizaro monografija *Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai* [33]. Šiuo metu cituojamų mokslo darbų yra vis daugiau, o cituojamų mokslo darbų įvairovė gerokai didesnė nei kelių konkrečių autorių darbai tam tikrose keliose teisės srityse. Be to, randasi ne tik nuorodų į Lietuvos teisės mokslo autoritetų, bet ir į užsienio autorių darbus, pavyzdžiui, LVAT 2009 m. spalio 16 d. nutartyje [53] remiamasi Ivo Van Bael ir Jean-François Bellis darbu *Competition law of the European Community* [43].

Išvados

1. Švietimo epochoje teisė buvo paveikta mokslo autoriteto ir teisės mokslą bandyta prilyginti gamtos mokslams. Viena iš esminių švietimo epochos duotybių teisei yra teisinio pozityvizmo samprata, pagal kurią teisė yra analizuojama nekeliant jai vertybinių reikalavimų. Teisinis pozityvizmas turi tam tikrų rizikos momentų, kurie gali nulemti nepateisinamą teisės turinį.
2. Būtina nepamiršti, kad teisė yra ne tik mokslinės, bet ir meninės prigimties požymių turintis reiškinys. Meno ir teisės sąveika galima įvairiais aspektais: tai ir meno kūriniai teisės temomis, teisės sistemos grožis, estetiniai vertinimai teismų sprendimuose, literatūrinė kūryba teisėje. Dekonstruojant vyraujančią teisės sampratą galima įžvelgti meninę teisės prigimtį.
3. Teisė, nors ir būdama reiškiniu, kuris ribojamas mokslo įžvalgomis pagrįstais bei kitais socialiniais veiksniais, gali būti traktuojama ir kaip meninės prigimties reiškinys. Šiuolaikinė Lietuvos teismų praktika gali iliustruoti menui būdingų kategorijų egzistavimą teisėje *de facto*. Teismai įgyvendina kūrybos pradą teisėje, suformuodami praktiką klausimais, kuriais nėra aiškaus teisinio reglamentavimo. Teismų praktikoje galima įžvelgti ir grožio sudėties elementų (universalumas ir objektyvumas, vidutinis standartas, sudėtingumas ir intensyvumas). Teismų aktuose identifikuotinas ir nustebinimo efektas, kuris nepaneigia teisėtų lūkesčių, teisinio tikrumo principų. Teismai akivaizdžiai siekia nustatyti tiesą, o tai taip pat yra vienas iš meno elementų. Yra ir stiliaus ypatumų šiuolaikinėje Lietuvos teismų praktikoje – juos (esamus ar besiformuojančius) galima identifikuoti, nuosekliai analizuojant teismų aktus. Teismų aktų stilių lemia imperatyviai teisėje įtvirtintos stiliaus reikalavimų nuostatos, normatyvinį pobūdį turinčios rekomendacijos ir praktikoje susiklostantys stiliaus ypatumai.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Lietuvos aidas*, 1993, nr. 24; *Vyriausybės žinios*, 1993, nr. 6-120.
3. Lietuvos Respublikos statybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, nr. 32-788; *Valstybės žinios*, 2001, nr. 101-3597.
4. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 13-308; 2000, nr. 85-2566.
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 74-2262; 2000, nr. 77; 2000, nr. 80; 2000, nr. 82.
6. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 36-1340; *Valstybės žinios*, 2002, nr. 42.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 37-1341; *Valstybės žinios*, 2002, nr. 46.
8. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2002 m. balandžio 16 d. įsakymas Nr. 184 „Dėl statybos techninių reglamentų STR 1.01.06:2002 „Ypatingi statiniai“ ir STR 1.01.07:2002 „Nesudėtingi (tarp jų laikini) statiniai“ patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 43-1639; *Valstybės žinios*, 2004, nr. 90; *Valstybės žinios*, 2004, nr. 104; *Valstybės žinios*, 2004, nr. 125; *Valstybės žinios*, 2004, nr. 136.

Specialioji literatūra

9. ANDRUŠKEVIČIUS, A. *Administracinė teisė: bendrieji teorijos klausimai, valdymo aktų institutas, ginčo santykių jurisprudenciniai aspektai*. Vilnius: Registrų centras, 2008.
10. ANDRIJAUSKAS, A. *Neklasikinės ir postmodernistinės filosofijos metamorfozės*. Vilnius: Meno rinkos agentūra, 2010.
11. BARAK, A. The Supreme Court 2001 Term: Foreword: A Judge on Judging: The Role of a Supreme Court in a Democracy. *Harvard Law Review,* 2002, No. 16.
12. BARRON, A. Spectacular Jurisprudence. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2000, Vol. 20, No. 2.
13. BERKMANAS, T. The Development of the Philosophies of Science and Law: Parallelisms, reciprocities, perspectives. *Jurisprudencija*, 2009, t. 2 (116).
14. CHRISTIE, G. C. Objectivity in the Law. *Yale Law Journal*, 1969, Vol. 78.
15. COTTERRELL, R. *The Politics of Jurisprudence: A Critical Introduction to Legal Philosophy*. London & Edinburgh: Oxford University Press, 1989.
16. DAVIES, H.; HOLDCROFT, D. *Jurisprudence: Texts and Commentarry*. Hampshire: Butterworths, 1991.
17. DICKIE, G. *Evaluating Art*. Philadelphia: Temple University Press, 1988.
18. DOSTOJEVSKIS, F. *Nusikaltimas ir bausmė*. Vilnius: Margi raštai, 2008.
19. DOUZIMAS, C.; NEAD, L. *Law and Image: The Authority of Art and the Aesthetics of Law*. Chicago: Chicago University Press, 1999.
20. DWORKIN, R. *Principo reikalas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006.
21. FLETCHER, G. P. *Basic Concepts of Legal Thought*. New York: Oxford University Press, 1996.
22. GALGINAITIS, J. Teisinė sistema ir pagrindinės jos subsistemos kaip lyginamosios teisėtyros objektas. *Teisė*, 2002, t. 44.
23. GOMBRICH, E. H. *Meno istorija*. Vilnius: Alma littera, 1997.
24. GUMBIS, J. Teisės samprata: logikos taikymo problematika. *Teisė*, 2010, t. 76.
25. HJØRLAND, B. Empiriscism, rationalism and positivism in library and information science. *Journal of Documentation*, 2005, Vol. 61, No. 1.
26. HOLMES, O. W. The Path of the Law. *Harvard Law Review*, 1897, Vol. 10.
27. Internet Encyclopedia of Philosophy. Aesthetics [interaktyvus, žiūrėta 2011 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.iep.utm.edu/aestheti/#H3> .
28. KANTOROWICH, H. U.; PATTERSON, E. W. Legal Science – a Summary of Its Methodology. *Columbia Law Review*, 1928, Vol. 28, No. 6.
29. LASTAUSKIENĖ, G. Teisinio teksto tyrimo metodologija: teisės normų nustatymo procesas. *Teisė*, 2005, t. 56.
30. LUHMANN, N. *Art as Social System*. Stanford: Stanford University Press, 2000.
31. MACKUVIENĖ, E. Teisės mokslo ir jurisprudencijos moksliškumo problema. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, Nr. 1(5).
32. MIKELĖNIENĖ, D.; MIKELĖNAS, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999.
33. MIZARAS, V. *Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai*. Vilnius: Justitia, 2003.
34. NEKRAŠAS, E. *Filosofijos įvadas*. 2-asis leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004.
35. PHILIPPOPOULOS-MILHALOPOULOS A. Beauty and the Beast: Art and Law in the Hall of Mirrors. *Entertainment Law*, Vol. 2, No. 3, 2003.
36. PLATONAS. *Valstybė*. Vilnius: Pradai, 2000.
37. POUND, R. Mechanical Jurisprudence. *Columbia Law Review*, 1908, Vol. 8, No. 8.
38. RADBRUCH, G. Five Minutes of Legal Philosophy. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2006, Vol. 26, No. 1.
39. SEZEMANAS, V. *Aesthetics*. New York: Rodopi, 2007.
40. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Collingwood's Aesthetics [interaktyvus, žiūrėta 2011 m. balandžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://plato.stanford.edu/entries/collingwood-aesthetics/>.
41. STUMPF, S. E. *Philosophy: History & Problems*. New York: McGraw, 1989;
42. VALANČIENĖ, D. Naujojo – sudėtingųjų dinaminių sistemų – mokslo įtaka teisės mokslui. *Teisė*, 2011, t. 78.
43. VAN BAEL, I.; BELLIS, J.-F. *Competition law of the European Community*. Kluwer Law International, 2005.
44. WEITZ, M. Does Art Tell the Truth? *Philosophy and Phenomenological Research*, 1943, Vol. 3, No. 3.
45. WILKINSON, J. H. III. Subjective Art; Objective Law. *Notre Dame Law Review*, 2010, Vol. 85.

46. WOLFSTON, R. F. Aesthetics in and about the Law. *Kentucky Law Review*, 1945, Vol. 33.

Teismų jurisprudencija

47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-358.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-569.
49. Lietuvos apeliacinio teismo 2003 m. rugpjūčio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-332.
50. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. *Valstybės žinios,* 2004, nr. 49-1600.
51. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 2006, nr. 102-3957; *Valstybės žinios*, nr. 127; *Valstybės žinios*, 2006, nr. 137.
52. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 2009, nr. 25-988.
53. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. spalio 16 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A^{502}-34/2009.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-514/2009.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-334/2010.
56. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. rugsėjo 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A^{858}-1184/2010.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-434/2010.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-439/2010.
59. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 31 d. nutarimas. *Valstybės žinios,* 2011, Nr. 14-602.
60. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. vasario 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A^{858}-405/2011.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-70/2011.
62. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugpjūčio 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A^{858}-2870/2011.

LAW AND ART: NECESSARY INTERACTION

Donatas Murauskas

S u m m a r y

Law has traditionally been considered to be a matter of science. Nevertheless, science cannot be assessed as being supreme source of knowledge. The authority of law as a science should be associated with the Enlightenment. The strongest expression of law as a science could be defined as legal positivism. However, the prominence of a science within the domain of law can be risky and provide conflicts between the objectives of law. The article is a seek to highlight that category law falls not only within the phenomenon of a science but also an art. At the same time it does not deny the influence of a science on law and related beneficial affects strengthening law.

The article provides consistent insights on an impact of a science towards law. It examines how the prevailing ideas of the Enlightenment developed particularly strong scientific approach to the law known as legal positivism. The article claims on potential risk of scientific prominence in law, when the role of science in law is immoderate and certain values in law is denied as well. The article raises the idea of a necessity not to lose a sight of an art in a content of law. The theoretical insights on law in a context of art is presented in the article. The idea by which law could be understood as being not only a matter of science but also a matter of art is provided through the concept of deconstruction. Certain elements of art is distinguished, these are creation, beauty, astonishment, truth, and style. The analysis is based on a search of the reflections of aforementioned elements in Lithuanian caselaw.

Įteikta 2011 m. rugsėjo 15 d.
Priimta publikuoti 2012 m. sausio 12 d.